

ԵԿԵՂԵՑԻ-ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ՓՈԽՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅԱՆ ԶԵՎԱԶԱՓԵՐԸ*

Սիրանուշ Մելիքյան

Բանալի բառեր՝ եկեղեցի, պետություն, կրոն, ձևաչափ, հոգևոր բաղադրիչ, հանրույթ, հոգևոր անվտանգություն, ազգային արժեհամակարգ, պետական ապարատ, արդյունավետ կառավարում:

Պատմական տարբեր ժամանակաշրջանների ընթացքով ու պետական ապարատի ամենատարբեր առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ եկեղեցական ու պետական հարաբերությունները տարաբնույթ ձև ու ընթացք են ունեցել: Աշխարհաքաղաքական ներկայիս իրողությունները սերտորեն կապված են համաշխարհայնացման կամ գլոբալիզացիոն գաղափարախոսության հետ, որը սնվում է երեք հիմնական և դրանցից ածանցյալ գաղափարական աղբյուրներից. այն է՝ կրոնադավանաբանական, տնտեսական, գաղափարաքաղաքական-մշակութային: Ներկայիս գլոբալիզացիոն ցանկացած պետության գերխնդիրը ազգային արժեհամակարգի և նրա հոգևոր բաղադրիչի պահպանումն ու փոխանցումն է: Միևնույն ժամանակ կարող ենք նշել, որ կան հոգևոր-բարոյական արժեքներ, որոնք համընդհանուր են, համամարդկային, ուստի հոգևոր բաղադրիչի արժեզրկումը նաև համամարդկային խնդիր է՝ գլոբալ անվտանգության համատեքստում:

Արդի ազգաքաղաքական զարգացումների հենքում որպես կարևորագույն գործոններ ընկած են քաղաքակրթական բախումները: Ամերիկացի քաղաքագետ Սամուել Հանտինգտոնը դեռ 1993թ. առաջադրեց «քաղաքակրթությունների բախման» գաղափարը: Պետություններին՝ որպես միջազգային քաղաքականության գլխավոր դերակատարների փոխարինելու էին գալիս քաղաքակրթությունները՝ մշակութային հանրույթներ, որ տարբերվում են պատմությամբ, լեզվով, ավանդույթներով և կրոնով[1]: Հայտնի է նաև, որ հոգևոր-կրոնական բաղադրիչը ցանկացած քաղաքակրթության գլխավոր հատկանիշներից է: Պատահական չէ, որ փորձագիտական շրջանակներում այսօր լայնորեն քննարկվում ու շրջանառվում է այն թեզը, որ 21-րդ դարը ոչ միայն էթնիկական, այլև դավանաբանական հակամարտությունների ժամանակաշրջան է: Այս մոտեցումն այսօր աշխարհում փաստվում է մի շարք ակնհայտ իրողություններով. օրինակ՝ Մերձավոր և Միջին Արևելքում ընթացող զարգացումներում կրոնական գործոնն ավելի քան կարևոր դեր է կատարում: Մեզանում հոգևոր անվտանգության իրականացումը պահանջում է եկեղեցու, պետության, հասարակության ողջ ներուժի օգտագործում: Այդուհանդերձ, եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերության մոդելներն ու ձևերը շատ կարևոր են նաև վերոնշյալ հարցի տեսանկյունից, քանի որ փոխհարաբերության ձևերից էլ կարող է կախված լինել գործունեության արդյունավետությունը: Կարող ենք նշել, որ կրոնն իր տեղն ունի ազգային անվտանգության հոգևոր բաղադրիչում, հետևաբար կարևորվում է նաև եկեղեցու մշանակությունը: Ներկայումս գրեթե բոլոր երկրներում եկեղեցին անջատ է պետությունից: Սակայն տարբեր երկրներում գործում են եկեղեցի-պետություն հարաբերությունները կարգավորող տարբեր օրենքներ: Կան պետություններ, որոնք մի կրոնի տվել են «պետական կրոնի» կարգավի-

* Հոդվածն ընդունվել է 30.01.2017:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ԵՊՀ քաղաքական ինստիտուտների և գործընթացների ամբիոնը:

ձակ՝ առանց արգելելու այլ կրոնների ազատությունը: Հիմնականում բոլոր երկրներն ունեն իրենց պետական կրոնները: Մի շարք պետություններում պետական մտածողության ու հասարակության գիտակցության համատեքստում եկեղեցիներին տալիս են այսպես կոչված ազգային եկեղեցու կարգավիճակ: Հայ առաքելական եկեղեցին ևս ունի այդ կարգավիճակը:

Ընդհանուր առմամբ ուսումնասիրելով տարբեր երկրներում եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունների կարգավորման օրինաչափությունները՝ առանձնացնում ենք 3 հիմնական ձևաչափ.

- Տարանջատված (երբ եկեղեցին պետությունից գործում է անջատ)
- Պետական եկեղեցու ձևաչափ
- Համագործակցության ձևաչափ[2]

Առանձնացնում ենք նաև Աստվածապետություն կամ պետության կառավարման թեոկրատական մոդելը: Թեոկրատական է այն հասարակությունը, որտեղ հասարակական և քաղաքական կյանքը կարգավորվում է կրոնական դոգմաներից բխող միասնական նորմերի միջոցով: Հայաստանում, փաստորեն, մեկուկես հազարամյակ իշխել է թեոկրատական գաղափարը: Հայ հասարակությունն իրեն դիտարկել է որպես կրոնական համայնք, քաղաքական ասպարեզում աստվածապետական իշխանությունը գերադասել աշխարհիկ իշխանությունից, կրոնական արժեքները՝ աշխարհիկ-քաղաքական արժեքներից[4]: Եկեղեցի-պետություն հարաբերությունների հարց գոյություն չի ունեցել աստվածապետական (թեոկրատական, theocratic) համակարգով կառավարվող երկրներում, քանի որ աստվածապետական համակարգում իշխանությունը լինում է միանձնյա, և միապետն իր աստվածային ծագմանը հավակնելով՝ իր անձի մեջ է միաձուլում քաղաքական ու եկեղեցական գույք իշխանությունները[3]: Կա մի պետություն էլ՝ Լիբանանը, որը որդեգրել է բազմահամայնքային համակարգը և երկիրը վերածել համայնքների համընկերակցության: Այս բոլոր տարբերակները ենթադրում են շեղում պետության գերիշխանության (անբաժանելիության կամ անտրոհելիության և անփոխանցելիության կամ անօտարելիության սկզբունքներից, քանի որ գերիշխան պետությունը իրեն է վերապահում իր վեհապետական իրավասությունները և դրանք կամ դրանց մի մասը ուրիշների չի զիջում, հասարակական խմբերի կամ կրոնական համայնքների չի փոխանցում: Պետության գերիշխանության անբաժանելիության և անփոխանցելիության հաստատ սկզբունքների դիտանկյունից՝ Լիբանանի որդեգրած բազմահամայնքային համակարգը միակն է, որը համայնքներին շնորհել է ոչ միայն կրոնա-կենցաղային ինքնավարություն, այլ նաև քաղաքական իրավունքներ: Յուրաքանչյուր պատմական համայնքի վերապահված են պետական պաշտոնների, պատգամավորական տեղերի և նախարարական թղթապանակների հատուկ մասնաբաժիններ՝ քվոտաներ: Այս պատճառով է նաև, որ լիբանանահայությունը տարագիր հայության հայապահպանման պայքարի միջնաբերդն է, քանի որ Արևմուտքը ծանոթ չէ նման մի համակարգի. արևմտյան երկրներում հայ համայնքները ճանաչված չեն իբրև ինքնուրույն համայնք կամ ազգային փոքրամասնություն:

Եկեղեցի-պետություն հարաբերությունների տարանջատված ձևաչափ:

Քննարկենք վերոնշյալ ձևաչափերից եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունների տարանջատված ձևաչափը: Այս ձևաչափի շրջանակներում ավելի շատ կրոնական ազատությունը նշանակում է ավելի շատ հեռավորություն պետության և կրոնի միջև, քանի որ այդ մեծ հեռավորության առկայության դեպքում եկեղեցիները կարող են զարգանալ առանց արգելքների: Միայն նման ձևով կրոնները կարող են կատարելա-

գործվել ավելի մաքուր ձևով, ձևավորել և իրականացնել իրենց կանոնները: Որոնք են ի վերջո այս մոդելի առավելություններն ու թերությունները: Առավելություններն այն են նրանում, որ ապահովում են ամենաշատ հնարադր պարզություն և ազատություն կրոնական հասարակության և խմբավորումների համար: Եթե նույնիսկ այս առանձնացման և հեռավորության խիստ մոդելը մնում է գրավիչ, ապա ակնհայտ է, որ այն տեղի է ունենում պատմական համատեքստում, որտեղ առկա են լուրջ կրոնական հակասություններ կամ այն բանի վտանգը, որ կրոնը առաջնահերթություն ունի պետության նկատմամբ: Նման իրական կամ ֆիկտիվ ֆոնի վրա ամենաշատ հնարավոր հեռավորության կայունացման գործողությունները կարելի է համարել խելամիտ[5]:

Պետական եկեղեցու ձևաչափ

Կրոնական կազմակերպությունների հետ հարաբերությունների ոլորտում պետական քաղաքականության կողմից նախապատվություն ձեռք բերած ուղղություններից է տվյալ երկրի համար պետական կրոնի կամ ավանդական եկեղեցու կարգավիճակի օրենսդրական ամրագրումը եւ վերջինիս աջակցության ցուցաբերումը՝ առանց սահմանակիցելու մյուսների սահմանադրական իրավունքները: Նման պրակտիկան թույլ է տալիս պետությանը բնակչության հոգևոր ու մշակութային դաստիարակության, ազգային-մշակութային ավանդույթների զարգացման, բարոյականության և, որպես արդյունք՝ իրավական մշակույթի բարձրացման, բարոյահոգեբանական եւ հայրենասիրական կրթության եւ այլնի կազմակերպման ասպարեզներում հենվել ավանդական կրոնական կազմակերպությունների վրա: Ինչպես ցույց է տալիս արտերկրյա փորձի ուսումնասիրությունը, գոյություն ունեն պետական կրոնի կամ ավանդական կրոնական կազմակերպության կարգավիճակներ, որոնք միմյանցից որոշակիորեն տարբերվում են: Այսպես, պետական կրոնի առանձնահատուկ հայտանիշներ են համարվում նրա բոլոր ծախսերի պետական ֆինանսավորում, եկեղեցու գործերի վարույթի իրականացումը պետական պաշտոնյաների կողմից, պետական գործերին հաղորդակից լինելու բացառիկ իրավունքը և այլն: Կարևոր ենք համարում ասել, որ հենց այսպիսի կարգավիճակ ունեն Նորվեգիայի եկեղեցին, Դանիայի եկեղեցին, Անգլիական եկեղեցին: Ընդ որում, ոչ ոք նշյալ երկրներին չի համարում, կրոնական, տոտալիտար կամ կղերական պետություն, ոչ էլ նրանց պարսավում ազգային-կրոնական խտրականության մեջ[6]:

Պետություն-եկեղեցի հարաբերությունների համագործակցային ձևաչափ

Այս ձևաչափը լայնորեն գործում է նաև պետական եկեղեցու ձևաչափի համատեքստում: Այլ տեսանկյունից, այն կարող ենք ներկայացնել հետևյալ կերպ: Այս ձևաչափում առաջին պլան է մղվում ոչ թե ազատության ապահովումը հեռավորության միջոցով, այլ իրավահավասար երաշխիքը: Այս ձևաչափում հարցը ոչ այնքան պետության և կրոնի հեռավորության կամ մտերմության մեջ է, որքան հակառակը՝ որոշումը պետք է ընդունվի գլխավոր արժեքի շրջանակներում՝ իրավահավասար: Այստեղ հարց է առաջանում. արդյոք պետք է, որ եկեղեցու և պետության միջև լինի իրավահավասարություն, լինի դա նյութական, թե պաշտոնական: Իրավահավասարության այս ձևաչափի էությունը այն է, որ ցանկացած կրոնական խմբավորում պետության համար նույն արժեքն է ներկայացնում, իրավահավասար է, սակայն միևնույն ժամանակ նույն չափով անտարբեր է՝ անկախ այն հանգամանքից այդ խմբավորումները մեծ են, թե փոքր[7]: Այստեղ շատ կարևոր է անդրադառնալ կրոնական խմբավորումների ֆինանսական աջակցությանը: Երբ, որտեղ և ում կողմից պետք է ֆինանսավորվեն կրոնական խմբավորումները և արդյոք պետք է ֆինանսավորվեն: Այստեղ խնդիրն այն է, որ

բոլոր կրոնական խմբավորումները հավասար ֆինանսավորում չեն կարող ստանալ և չեն էլ ստանում: Եվ հենց այստեղ էլ խախտվում է իրավահավասարության մոդելը^[8]: Ընդհանրացնելով այս ձևաչափի առավելություններն ու թերությունները՝ անհրաժեշտ է նշել, որ, անկասկած, այս մոդելն առավելություններ ունի փոքրամասնությունների քաղաքական ինտեգրման տեսանկյունից:

Ուսումնասիրելով տարբեր երկրներում պատմական տարբեր ժամանակաշրջաններում պետություն-եկեղեցի փոխհարաբերության բնույթն ու ձևերը՝ հանգում ենք մի շարք եզրակացությունների.

➤ Հոգևոր անվտանգության, ազգային ինքնության պահպանման, հասարակության հոգևոր մշակույթի ձևավորման գլխավոր երաշխիքը համարվում է պետական և եկեղեցական իշխանությունների համակարգված ռազմավարություն վարելու պայմաններում, ու, կախված այդ հարաբերությունների բնույթից, յուրաքանչյուր երկրում այդ համագործակցությունն ունենում է յուրովի դրսևորում:

➤ Ինչքան էլ որ ցանկացած պետություն որդեգրի այս մոդելներից յուրաքանչյուրը, կամ տեղավորվի որևէ մեկի տրամաբանության շրջանակներում, այնուամենայնիվ յուրաքանչյուր պետությունում այդ հարաբերությունը դրսևորվում է տվյալ պետության առանձնահատկությունների համատեքստում: Ջորջիանակ՝ Անգլո-սաքսոն աշխարհիկ մտածողության դրսևորումներն են «ազգային» եկեղեցիներ ձևաչառ պետությունները, ինչպես Անգլիան՝ իր Անգլիկան եկեղեցիով:

➤ Միևնույն ժամանակ պետություն-եկեղեցի-հանրություն հարաբերությունների արդյունավետ մեխանիզմները մշակելու համար անհրաժեշտ է ձևավորել ինստիտուցիոնալ, հետազոտական բնույթի կառույցներ, այսպես կոչված «ուղեղային կենտրոններ»: Համաշխարհային փորձը վկայում է, որ նման կառույցներից բաղկացած համակարգն ազգային/հոգևոր անվտանգության խնդիրները սպասարկելու համար խիստ անհրաժեշտ է:

➤ Ցանկացած երկրում եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունների էությունը հասկանալու համար կարևոր է ուսումնասիրել իրավունքի աղբյուրները, պետության և եկեղեցու միջև կնքված երկկողմանի փաստաթղթերը, բացի իրավական աղբյուրներից, այս հարաբերությունների ուսումնասիրության համար կարևոր է նաև այնպիսի գործոնների ուսումնասիրությունը, ինչպիսիք են՝ սոցիալական, քաղաքական, մշակութային և այլն, ինչպես նաև կարևոր է ուսումնասիրել պատմական նախադրյալները, անցյալի փորձն ու ներկայի իրողությունները:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Samuel P. Huntington. Remaking of. World. O. 1996. p 78
2. Брызгев В. Разделение, равновесие, близость. Три модели отношений государства и церкви // Религиоведение. 2009. № 4. стр. 135-143
3. Գասպար Տերտեյան, Եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունները և նոր աղանդավորականներ
http://www.noravank.am/arm/issues/detail.php?ELEMENT_ID=2485
4. Նույն տեղում:
5. James E. Wood JrJ. Readings on Church and State By M. Dawson Institute of Church-State Studies, 1989, p 17
6. Стѣи, Григоренко А. Ю. Церковно-государственные отношения в современной России и проблема религиозной свободы и нетерпимости // Вступая в третье

- тысячелетие: религиозная свобода в плюралистическом обществе, М., 2000, стр. 65
7. James E. Wood JrJ. Readings on Church and State By M. Dawson Institute of Church-State Studies, 1989:
8. Նույն տեղում:

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ Եկեղեցի-պետության փոխհարաբերության ձևաչափերը Սիրանուշ Մելիքյան

Պատմական տարբեր ժամանակաշրջանների ընթացքով ու պետական ապարատի ամենատարբեր առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ եկեղեցական ու պետական հարաբերությունները տարաբնույթ ձև ու ընթացք են ունեցել: Այսօր աշխարհում հոգևոր անվտանգության ապահովումը ենթադրում է եկեղեցու, պետության, հասարակության ողջ ներուժի օգտագործում: Այդուհանդերձ եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերության մոդելներն ու ձևերը շատ կարևոր են նաև վերոնշյալ հարցի տեսանկյունից:

Ընդհանուր առմամբ ուսումնասիրելով տարբեր երկրներում եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունների կարգավորման օրինաչափությունները՝ առանձնացնում ենք 3 հիմնական մոդելներ՝

- տարանջատված (երբ եկեղեցին պետությունից գործում է անջատ),
- պետական եկեղեցու մոդել,
- համագործակցության մոդել:

РЕЗЮМЕ Форматы взаимоотношений церкви и государства Сирануш Меликян

Ключевые слова: *церковь, государство, религия, душевный компонент, сообщество, религиозная безопасность, национальная система ценностей, государственный аппарат, эффективное управление.*

Основная цель исследования - выяснить основные формы взаимоотношений государства и церкви, чтобы показать эффективность и особенности этих отношений.

С исторически разных времен и государственных особенностей церковные и государственные отношения изобретали разные пути и формы. Сегодня обеспечение религиозной безопасности в мире предполагает использование совокупного потенциала церкви, государства и общества. И всетаки взаимоотношения между государством и церковью очень важны с точки зрения выше указанной проблемы.

Анализируя опыт разных государств в сфере взаимоотношений между церковью и государством, мы выделили три модели:

- отделенность церкви,
- государственная церковь,
- модель сотрудничества.

SUMMARY
The Format of Church-State Relations
Siranush Melikyan

Keywords: *Church, state, religion, spiritual component, society, spiritual security, system of national values, state administration, efficient management*

The relations between church and state have had different forms. This process is conditioned by the various peculiarities of state administration and the duration of different historical periods. Today the provision of spiritual security implies the use of the whole potential of church, state and society in the world. Nevertheless, the models and forms of church-state relations are very important in terms of the above-mentioned issue. There are three fundamental models for church-state relations:

- Separated
- Cooperative
- State-church